

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ ЖАНЫНДАҒЫ
ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ

**«ҚАЗІРГІ ЗАҢ
ҒЫЛЫМЫНЫҢ ДАМУЫ:
ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА»**

**халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференция материалдары**

Нұр-Сұлтан
2021

ӘОЖ 34.4414

Татимбеков Данияр Толегенович

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының магистранты,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

Августхан Сырым Августханұлы

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының аға оқытушысы, з.ғ.к.,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МАЛ ҰРЛАУҒА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ШАРАЛАРЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

***Аннотация.** Мақалада елімізде кең таралған қылмыстардың бірі мал ұрлығының және оның алдын алуға бағытталған іс-қимыл шараларының өзекті мәселелері жөнінде айтылады.*

Сонымен қатар, мал ұрлығы қылмысының негізгі себептерін анықтау, олардан шығу жолдарын қарастыру, тиімді әдістерді қалыптастыру, заңнамада ескерілмей қалған тұстары бойынша өзгерістер мен толықтыруларды жүйелелеу және ұсыну әзірлеу жайында болмақ.

***Түйінді сөздер:** мал ұрлығы, мал иесі, мал ұрлаушы, малдың етін сатушы, сатып алушы, мал ұрлығының алдын алу, ауыл шаруашылығы жануарлары, ұсақ және ірі қара малдар, жылқы жануары, іс-қимыл шаралары, жергілікті атқарушы органдар, мал сою алаңы, анықтама.*

***Аннотация.** В статье речь пойдет об одной из наиболее распространенных в стране виде преступления, связанного с кражами скота и актуальными вопросами мер, направленных на их предупреждение.*

Кроме того, речь идет о выявлении основных причин преступлений, связанных с кражами скота, рассмотрении путей их выхода, выработке эффективных методов,

систематизации и представлении изменений и дополнений по неучтенным в законодательстве моментам.

Ключевые слова: кража скота, владелец скота, похититель скота, продавец, покупатель мяса скота, профилактика краж скота, сельскохозяйственные животные, мелкий и крупный рогатый скот, животное лошади, мероприятия, местные исполнительные органы, убойная площадка, справка.

Annotation. *This article is about one of the common crimes related to the cattle theft and current issues of actions aimed at their prevention.*

This research is focused on the identifying the main reasons of such crimes, about how to consider the solving ways, to develop effective methods, and make a system of unaccounted points of the legislation.

Keywords: *cattle theft, cattle owner, cattle thief, seller, cattle meat buyer, prevention of cattle theft, farm cattle, small ruminants and cattle, horses, events, local executive authorities, slaughter area, certificate.*

Мемлекет басшысының браконьерлік, зорлау, мал ұрлығы, есірткі тарату және одан басқа да бірқатар түрлі санаттағы қылмыстармен өзге де ауыр құқық бұзушылықтар үшін жауаптылықты күшейту туралы тапсырмаларын іске асыру мақсатында, 2019 жылдың 27 желтоқсанында «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнаманы жетілдіру және жеке адам құқықтарының қорғалуын күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңына қол қойған болатын [1].

Қабылданған өзгерістер мен толықтыруларға байланысты мал ұрлығы қылмыстық кодексте жеке бап болып бөлініп шықты. Яғни, Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚР ҚК) 188-1-бабының 2, 3, 4-тармақтары ауыр қылмыс санаттарына жатқызылып, тек бас бостандықтан айыру туралы жаза қарастырылған [2].

Статистикалық мәліметтерге сүйенетін болсақ, жалпы мал ұрлығы Шығыс Қазақстан облысы бойынша соңғы 5 жылда 22% төмендеген. 2016 жылы 478 қылмыс тіркелсе, 2020 жылы 372 мал ұрлығы тіркелген.

Жылдар бойынша бөліп қарайтын болсақ, 2016-478, 2017-407, 2018-473, 2019-376, 2020-372 [3].

Ал, 2020 жылды 2019 жылмен салыстырғанда 4-қылмысқа, яғни 1% ғана азайған. Демек, заң күшейседе Шығыс Қазақстан облысы бойынша қылмыстың жасалу қарқыны басылмай тұр.

Өзіміз көріп отырғандай талданып отырған қылмыс деңгейі көңіл қуантарлықтай дәрежеде емес. Себебі, мал ұрлығына қарсы қабылданып жатқан шаралардың тиімділік дәрежесі төмен және мал иелеріне мемлекет тарапынан жағдай жасалмағандықтан өз нәтижесін бермей отыр деп айтуға болады.

«Мал – баққанға бітеді» демекші, төрт түлік малды өсірудің ауыртпашылығы мен машақатын оны баққан адам ғана түсінеді. Алайда, жылдың қай мезгілі болсада еңбектеніп күтіп бағып отырған үй

жануарлары айдың күннің аманында, ұстағанның қолында, тістегеннің аузында кететін жайттар аз емес.

1. Осы тектес қылмыстардың орын алуына, ауыл шаруашылығы жануарларын жаюдың қажетті деңгейде ұйымдастырылмауы деп айтар едім. Себебі, орталықтандырылған жайылым ұйымдастырылмағандықтан қараусыз еркін жайылып жүрген малдар ұрының оңай олжасына айналады.

Яғни, «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы N 148 Заңының 35 бабына сәйкес, өз құзыреті шегінде жер қатынастарын реттеуді жүзеге асыру ауылдық округтер әкімдерінің құзыреттеріне кірседе, оң шешімін таппай келеді [4].

Бұл мәселе кей жағдайларда тиісті аумақта жайылымдық жерлердің жетіспеуінен туындайтынын айта кеткен жөн. Елді мекендер айналасындағы жайылымдарда ауыл шаруашылығы жануарларын жаюға арналған жер телімдерінің жеке және заңды тұлғаларға ұзақ мерзімдерге жалға берілуі себеп болып отыр.

Сонымен қатар, жайылымдардың жалпы алаңына түсетін жүктеменің шекті рұқсат етілетін нормаларының сақталмауыда, жайылымдық жер тапшылығының басты мәселесіне айналуы.

Тек 2020 жылдың 29 сәуірдегі «Ауыл шаруашылығы жануарларын жаюдың үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің № 145 бұйрығымен ғана ауылдық округ әкімдеріне жайылымдық кезең басталудың алдында жайылымдардың жалпы алаңына түсетін жүктеменің шекті рұқсат етілетін нормаларының сақталуын қамтамасыз ету жүктелген [5].

Мәселен, Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2008 жылғы 24 қаңтардағы «Жеке қосалқы шаруашылықтарда елді мекендердің шекаралары шегінде мал ұстау және ауыл шаруашылығы пайдаланымындағы елді мекенді жерлерде малдарды бағу жүктемесінің ветеринарлық нормативтерін бекіту туралы» N 28 Бұйрығына сәйкес, жайылулары үшін 1 бас ірі қара үшін 35,8 кв.м, 1 бас жылқыға 38,4 кв.м және 1 бас ұсақ малға 11,6 кв.м дейін жер телімі рұқсат етілген [6].

Дей тұрғанмен, мал ұстаушымен жалға алынған жер телімдерінің аумағы оған тиесілі ауылшаруашылығы жануарларының санымен сәйкес келмейтін жайттар болуы ықтимал. Оны, жергілікті атқарушы органдармен бірлесе прокурорлық тексеру жұмыстарын жүргізу арқылы анықтауға болады.

2. Жоғарыда аталып кеткен мәселе еліміздің барлық аумақтарында бірдей орын алып жатқан жоқ. Жергілікті атқарушы органдармен жайылымдық жер бекітіліп берілседе, ауылшаруашылық жануарлары иелерінің салғырттығынан жайылымдық жерлерде малдарды қараусыз қалдыру деректері орын алып жатады. Соның салдары мал ұрлығына әкеліп соғатыны хақ.

Ауыл шаруашылығы жануарларын жаюдың үлгілік қағидаларын бекіту туралы бұйрық қабылданғаннан кейін, егер оның талаптарын бұзуға жол берген мал иесіне Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің (*бұдан әрі – ҚР ӘҚБтК*) 408-бабының 1 бөлігі бойынша ескерту жасаулып немесе үш айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салынады [7].

Алайда, ескерту жасалғаннан кейін өз әрекетінен қорытынды шығармай бір жыл көлемінде дәл сол құқық бұзушылыққа қайталап жол беру жайттары кездеседі.

Сондықтан, ҚР ӘҚБтК-нің 408-бабына «Бір жыл ішінде қайталанып жасалған дәл сол әрекет үшін» деген бөлікті қосқан жөн. Сәйкесінше салынатын айыппұлдың мөлшеріде қомақты болады. Бұл өз кезегінде құқық бұзушылыққа қарсы профилактика ретінде жұмыс жасайды.

3. Мал ұрлығы қылмысының алдын алуға байланысты тағы бір шара, егер мал иесі малдарын өзі жаюға мүмкіндігі болмаса ұйымдастырылған негізде ауыл шаруашылық жануарларын жаю. Бұл ретте, ақылы негізде нақты бір бақташыға ресми түрде бекітіп беру арқылы бұл мәселені шешеміз. Кей жағдайларда мал иелері қаражаттың тапшылығын негізге алып бақташыға қоспау туралы шешім қабылдап жатады.

Осы сұрақты бір ретке келтіру үшін және мал иелері тарапынан құқық бұзушылықтарды болдырмау мақсатында жергілікті бюджет есебінен әр бас малды жаю үшін бақташыға төленетін қаражаттың 50% мөлшерін субсидиялау және өзі жаюға мүмкіндігі жоқ тұлғаларға келісім шарт жасасу қажеттігін ұсынамыз.

Ол үшін бақташы жеке кәсіпкер ретінде мемлекеттік кіріс басқармасына тіркеліп, жергілікті атқарушы органмен және материалды жауапты тұлға ретінде мал иелерімен келісім шарт жасасуы қажет. Сол кезде ғана, мал иелері тарапынан қаражат мәселесі туралы сұрақтар туындамайды деген ойдамыз.

4. Тағы бір мәселе, жылқы жануарлары ауылшаруашылық малдарын бірдейлендіру (ИСЖ) ақпараттық жүйесіне сәйкестендіру нөмірі беріліп енгізілсе де іс жүзінде таңбаланбауы болып отыр. Кей жағдайларда мал иелері жаңа туған құлындарды 1 жасына дейін мүлде бірдейлендірмеу жайттары орын алады.

Оған себеп, мал иелерін заң жүзінде мәжбүрлеу шарасының болмауы. Таңбаланбаған жылқы жануары ұрланған жағдайда оны табу өте қиын. Жылқыны тапқанның өзінде таңбасы болмаған соң оны иесіне тиесілі екенін дәлелдеу қиынға соғады. Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрінің «Ауыл шаруашылығы жануарларын бірдейлендіру қағидаларын бекіту туралы» 2015 жылғы 30 қаңтардағы № 7-1/68 бұйрығының 30 бөлігінде, жеке тұлғаларға тиесілі ауыл шаруашылығы жануарларының төлдерін бірдейлендіру жасқа жеткенге үш жұмыс күнінен кем емес уақыт қалғанда, ауыл шаруашылығы

жануарларының иелері берген арыздың негізінде жүзеге асырылды делінген [8].

Бұл бөлік, Қазақстан Республикасының «Ветеринария туралы» Заңының 25 бабы 1 бөлігінің 5 тармағына қайшы келуде. Ол жерде, жеке және заңды тұлғалардың жануарлар ауруларының, оның ішінде жануарлар мен адамға ортақ аурулардың алдын алу жөніндегі міндеттері көрсетілген. Яғни, жеке және заңды тұлға ауыл шаруашылығы жануарларын бірдейлендіруді қамтамасыз етуге міндетті делінген [9].

Сондықтан, аталған бұйрықтың 30-бөлігіндегі «ауыл шаруашылығы жануарларының иелері берген арыздың негізінде жүзеге асырылды» деген сөзді «ауыл шаруашылығы жануарларының иелері арызбен жүгінуге міндетті» деген сөзбен ауыстыру және ҚР ӘҚБтК-нің 406-бабына қосымша бөлік енгізіп, Ауыл шаруашылығы жануарларын бірдейлендіруді уақтылы қамтамасыз етпегені үшін жеке тұлғаның жауаптылығын қарастыру қажет. Сол кезде ғана жылқы жануарын нәтижелі бірдейлендіруге қол жеткізе аламыз [7].

Сонымен қатар, көп жағдайларда жылқы жануарының иелері ыстық таңбалаудан қарағанда суық таңбалау әдісін таңдап жатады. Себебі ол тез жүзеге асатын және жылқы терісіне қауіпсіз тәсіл болып табылады. Алайда, суық таңбалау тәсілі азотты пайдалану арқылы жасалатындықтан, ақылы негізде болып келеді.

Сол себептен, азот арқылы таңбалауға кететін шығынның 50% мөлшерін субсидиялауды қолға алса, мал иелері тарапынан қолдау тауып, өз нәтижесін береді деген ойдамыз.

5. Қазақстан Республикасының «Ветеринария туралы» Заңының 22-бабы 1-бөлігінде ішкі сауда объектілеріндегі мемлекеттік ветеринариялық-санитариялық бақылау және қадағалау міндетті болып табылады делінген [9].

Яғни, өзі құзыреті шегінде ветеринариялық-санитариялық бақылау және қадағалау инспекциясының мамандары сатылымға түскен еттердің анықтамалары бар жоғын ғана тексереді. Алайда, сатылымға түсетін еттердің мөлшері туралы мәліметтерді талап ету құзыреттеріне кірмейді.

Сондықтан, қадағалау мен бақылаудың толық деңгейде жүргізілуін қамтамасыз ету үшін ішкі сауда объектілеріне кірген және сатылған еттердің нақты салмағы туралы қосымша күнделікті мәліметтерді талап ету құзыреті берілуі қажет деп санаймын. Сол арқылы ғана сатылымға түскен және сатылған еттердің салмақ айырмашылықтарына бақылау жасай аламыз. Яғни, анықтамасыз әртүрлі жолмен жасырын келген еттерді анықтауға толықтай мүмкіндік бар.

6. Қазақстан Республикасының «Ветеринария туралы» Заңының 25-бабы 11-1-бөлігімен жеке және заңды тұлға кейіннен өткізуге арналған ауыл шаруашылығы жануарларын ет өңдейтін кәсіпорындарда, сою пункттерінде немесе сою алаңдарында (ауыл шаруашылығы жануарларын сою алаңдарында) союды жүзеге асыруға міндеттелген [9].

Бұл талапты бұзу ҚР ӘҚБтК-нің 406-бабы 1-бөлігінің 4-тармағымен жауаптылыққа әкеп соғады.

Ендігі бір айта кететін мәселе, ауылдық елді мекендер жергілікті атқарушы органдар тарапынан толықтай мал сою пункттерімен қамтамасыз етілмеген. Есесіне, жеке меншік мал сою пункттері ақылы түрде жұмыс жасайды. Оны кейбір тұлғалардың қалтасы көтере бермейді.

Сондықтан, мал дәрігерімен, өзінің ауылдық округтерінде сойылған мал бастарын дер кезінде ақпараттық жүйеден шығару есебін жүргізу үшін және елді мекендердің санитарлық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында жергілікті атқарушы органдар тарапынан мал сою пункттерін салу жұмыстары жоспарға қойылып, қарқынды түрде қолға алынуы керек.

Содан кейін, жеке және заңды тұлғаларға тек өткізу үшін ғана емес, жеке тұтыну мақсатында сойылатын малдарды арнайы сою пункттеріне апарып сойылуын заңнамамен міндеттеу қажет. Сонда ғана анықтамасыз сойылатын мал бастарын әшкерелеуге біршама мүмкіндігіміз болады.

Тиісінше, осы талапты орындамаған жағдайда тұлғаның әкімшілік жауаптылығын қарастыру үшін ҚР ӘҚБтК-нің 406-бабы 1-бөлігінің 4-тармағын «Тұтыну мақсатында» деген сөзбен толықтыру қажет [7].

7. Қазақстан Республикасы Президентінің 2019 жылдың 26 желтоқсанындағы «Қазақстан Республикасында тексерулерге және профилактикалық бақылау мен қадағалауды барып жүргізуге мораторий енгізу туралы» № 229 Жарлығымен орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар 2020 жылғы 1 қаңтардан бастап 2023 жылғы 1 қаңтарға дейін шағын кәсіпкерлік субъектілерін, оның ішінде микрокәсіпкерлік субъектілерін тексерулерді және профилактикалық бақылау мен қадағалауды барып жүргізу тоқтатылған [10].

Сондықтан, ұрланған малдарды немесе анықтамасыз еттерді анықтау және оларға тиісінше бақылау жүргізу үшін қоғамдық тамақтану объектілеріне (*дәмхана, мейрамхана*) сатылып алынған еттердің анықтамалары мен мөлшері туралы мәліметтерді айына бір рет мемлекеттік ветеринариялық-санитариялық бақылау және қадағалау инспекциясына жолдап тұруға заңнамамен міндеттеу қажет.

Себебі, қоғамдық тамақтану объектілері анықтамасыз еттерді қабылдауы мүмкін. Сол тәртіпті енгізу арқылы ғана әртүрлі жолмен анықтамасыз келетін еттердің айналымына тосқауыл қоя аламыз. Сұраныс болмаған соң, ұсыныстың болмайтыны белгілі. Өз кезегінде мал ұрлығы қылмысының алдын алуға септігі тиері анық.

8. Бүгінгі таңда, мал ұрлығы қылмысын азайту мақсатында анықтамасыз ет сатып алатын тұлғалардың жауаптылық мәселесін қарастыру қажеттілігі туындап отыр.

Яғни, еттің анықтамасы жоқ екенін біле тұра сатып алғаны үшін, сатып алған тұлғаның әрекетін ҚР ҚК-нің 196-бабымен саралап, сол баппен қылмыстық жауаптылығын қарастыру қажет (*Көрінеу қылмыстық жолмен табылған мүлікті иемдену немесе өткізу*) [2].

Осы профилактикалық іс-шараларды қолдану арқылы мал ұрлығы қылмысының алын алуға толықтай мүмкіндігіміз бар.

Қорыта келгенде, мал ұрлығының алдын алу тек құқық қорғау органдарының ғана міндеттері деп есептемей жұртшылық тарапынан да сақтық шараларының қолданылғаны абзал. Жалғыздың үні, жаяудың шаңы шықпайды дегендей, ел болып күрессек алмайтын қамал, аспайтын асу болмас. Орын алған қылмысты ашумен айналысқаннан, қылмыстың алдын алу әлдеқайда тиімдірек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты // Қолжетімділік тәртібі: http://www.akorda.kz/kz/legal_acts/laws/memleket-basshysy-kazakstan-respublikasynyn-keibir-zannamalyk-aktilerine-kylmystyk-kylmystyk-procestik-zannamany-zhetildiru-zhane-zheke-adam.
2. Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ. // Қолжетімділік тәртібі: <https://online.zakon.kz/>
3. ҚСЖАЕА Комитетінің АИС ЕУСС базасынан алынған мәліметтер.
4. «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы N 148 Заңы. // Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/>
5. 2020 жылдың 29 сәуірдегі «Ауыл шаруашылығы жануарларын жаяудың үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің № 145 бұйрығы. // Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/>
6. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2008 жылғы 24 қаңтардағы «Жеке қосалқы шаруашылықтарда елді мекендердің шекаралары шегінде мал ұстау және ауыл шаруашылығы пайдаланымындағы елді мекенді жерлерде малдарды бағу жүктемесінің ветеринарлық нормативтерін бекіту туралы» N 28 Бұйрығы. // Қолжетімділік тәртібі: <https://online.zakon.kz/>
7. Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. // Қолжетімділік тәртібі: <https://online.zakon.kz/>
8. Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрінің «Ауыл шаруашылығы жануарларын бірдейлендіру қағидаларын бекіту туралы» 2015 жылғы 30 қаңтардағы № 7-1/68 бұйрығы. // Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/>
9. Қазақстан Республикасының 2002 жылдың 10 шілдесіндегі «Ветеринария туралы» N 339 Заңы. // Қолжетімділік тәртібі: <https://online.zakon.kz/>
10. Қазақстан Республикасында тексерулерге және профилактикалық бақылау мен қадағалауды барып жүргізуге мораторий енгізу туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2019 жылғы 26 желтоқсандағы № 229 Жарлығы. // Қолжетімділік тәртібі: <https://online.zakon.kz/>.